

сіл. Кілька десятиліть тут також регулярно працюють стаціонарні археологічні експедиції та ведуть розвідки професійні археологи [6, 37 – 39].

Місце, де знаходиться монограма, не так вже й легко доступне. Місцеві мешканці стрімкими стежками спускаються на каміння ловити рибу. Вірогідно, хтось з них і бачив монограму на скелі, та не надав їй належної уваги. А археологи дивляться або ж під ноги, вибираючи підйомний матеріал, або ж на кручі, де може з'явитися в урвищі господарча яма, а чи могила.

Необхідно заздалегідь відповісти на упередженість місцевих жителів. Вони традиційно не люблять, коли заходять розумники знаходять щось значне у них під носом. Насмішки з цього приводу є, наприклад, в романі Чарльза Дікенса „Записки піквікського клубу”. Тому ми зарані готові почути щось на кшталт: „Та був у нас такий – Іван Рябо. Дурний – все книжки читав, на них і з глузду з'їхав. Він і вибив двадцять чи тридцять літ тому”.

В такому разі „дурний Іван” повинен був, по-перше, досконало володіти ремеслом скульптора і мати відповідний інструмент, по-друге, розумітися на стилізації під XVI–XVII ст., по-третє, витратити на свою забаганку цілий день важкої роботи, а по-четверте, звеліти плісняві, що вкриває скелі, заповнити його виріб так, як за довгі століття! Ми вже згадували, що хтось шкрябав і псував монограму в останні десятиліття.

Поки що нами викладена вся відома інформація та всі припущення щодо напису на скелі в селі Скельки.

Пам'ятка історії козацьких часів, винайдена нами в межах національного парку Великий Луг, потребує охоронного статусу та популяризації.

Джерела та література

1. Фоменко В. Звідки ця назва? – Дніпропетровськ: „Промінь”, 1969.
2. Історія міст і сіл Української РСР. Запорізька область. / Інститут історії Академії Наук УРСР. — Київ, 1970.
3. Военно-топографическая карта Генерального штаба красной армии: УССР. Запорожская область. 1941. Масштаб: 1:100000 // Интернет: www.gis.zp.ua. – 2011. – 2 вересня.
4. Рябцевич В. О чем рассказывают монеты.—Минск: «Народна асвета», 1977.
5. Еріх Лясота. „Дневник” в „Мемуары относящиеся к истории Южной Руси». — Вып. I (XVI ст.).—К., 1890.
6. Бусел В., Тубольцев О. К археологической карте Великого Луга. / «Vita–Жизнь». Общественный информационно-методический экологический журнал. - № 7. - 1999.

Володимир Панченко (Київ), доцент кафедри теорії та історії держави і права Київського міжнародного університету, кандидат історичних наук

Нові знахідки містечкових печаток Слобожанщини XVIII ст. (за матеріалами фондів ЦДІА України у місті Києві)

Пам'ятки геральдики й сфрагістики містечок (слобід) Слобідської України XVIII ст. – масив джерел, порівняно недавно введений в обіг

українського гербознавства. Попри публікації О.Однороженка у виданнях Українського геральдичного товариства, досить незначні за кількістю описаних пам'яток (практично трьох – печаток Лиманської городової ратуші, Мохнацької городової ратуші й фрагмента печатки Андріївської городової ратуші; атрибуція інших пам'яток є сумнівною), доробок вітчизняних геральдистів не може тут похвалитися серйозними здобутками. Проте насправді в архівосховищах України (й насамперед – фондах Центрального державного історичного архіву України у місті Києві) зберігається велике число документів ратуш і сотенних канцелярій міст Слобожанщини XVIII ст., скріплених печатками місцевих урядів, за якими можна легко відновити картину самотньої геральдики цього козацького регіону. Першу спробу такої реконструкції автор уже здійснив 2010 р. (опублікувавши дані про печатки п'яти сотенних міст Слобожанщини середини XVIII ст. – Валок, Золочева, Котельви, Мерефи, Соколового).

У ході інтенсивної пошукової роботи в фондах ЦДІА України в м. Києві, проведеної в серпні 2011 – березні 2012 рр., авторові вдалося виявити відомості про печатки ще дев'яти містечок і слобід краю, датовані 1730-ми – 1760-ми рр. Серед поселень, печатки яких було опрацьовано, два належали до Ізюмського полку (Андріївка, Печеніги), три – до Охтирського (Боромля, Коломак, Рублівка), одне – до Сумського (Краснопілля) і три – до Харківського (Деркачі, Липці, Нова Водолага). Символіка переважної більшості виявлених печаток має типово «козацький» характер, тобто в цілому не відрізняється від традиційної геральдики Гетьманщини XVII – XVIII ст.: тут домінують зображення хреста, півмісяця, зірок, серця, зброї (зокрема меча, стріли, списа), проте трапляються й емблеми «промовистого» (печатка Деркачів) або оригінального (печатки Андріївки, Липців) змісту. Що ж стосується адміністративної «ролі» зазначених печаток, то переважна більшість із них (судячи з вміщених абrevіатур) належали городовим ратушам (хоча водночас уживалися й місцевими сотенними правліннями – так само, як це досить часто траплялося в Лівобережній Гетьманщині), і лише печатка Липців 1740-1742 рр. може вважатися такою, що була виготовлена для сотенного правління.

1. *Андріївка*. Фрагмент відбитка цієї печатки, датованого 1765 р., свого часу вже був описаний О.Однороженком. Подальша пошукова робота в фондах ЦДІА України дозволила виявити ще два відбитки цієї ж печатки, датовані тим самим роком, що дозволяє реконструювати вигляд пам'ятки в цілому. Печатка м. Андріївки має типову для козацької сфрагістики восьмикутну форму: в її полі – картуш з пальмового гілля, в якому – стилізована квітка, що проростає з землі; над квіткою – півмісяць, обернений рогами догори. Герб супроводжує абrevіатура: «А. Г. П.» («андріївська городова печать») [9, 5 зв., 9 зв.; 10, 56 зв.].

2. *Боромля*. Єдиний примірник печатки цього сотенного містечка, датований 1747 р., вдалося виявити в фондї Охтирської полкової канцелярії. Печатка (значно пошкоджена) має овальну форму; в її центрі – фігурний (німецький) щиток,

обабіч якого елементи геральдичного намета (верхня частина відбитка не збереглася); в щитку – два перехрещені списи вістрями догори. Так само в полі щитка – в кутах, утворюваних списками, – вміщено абрєвіатуру: «П. А. П. Б. Р.» («печать ахтирського полку борovenської ратуші») [6, 21 зв.].

3. *Деркачі*. П'ять примірників печатки цього сотенного містечка, датованих 1763 – 1764 рр., виявлено в фонді Харківської полкової канцелярії. Практично всі вони збереглися в пошкодженому стані, проте в сукупності вони дозволяють відтворити загальний вигляд печатки, що має овальну форму: в полі печатки – картуш з пальмового гілля, увінчаний короною; в картуші – зображення птаха, оберненого в правий геральдичний бік (імовірно, деркача – «промовистий» символ, що відтворює назву поселення), над яким – дугоподібний ланцюжок із семи крапок (судячи з усього, декоративний елемент) і восьмикутна зірка. Герб супроводжує абрєвіатура: «П. М. Д.» («печать міська деркачівська») [17, 26 зв., 126 зв., 222 зв.; 18, 3 зв.; 19, 49 зв.].

4. *Коломак*. У фонді Охтирської полкової канцелярії вдалося виявити два варіанти печатки місцевої ратуші. Давніший варіант, датований 1731 р., належить до так званих «написових» печаток: печатка овальної форми, в полі якої – щиток з короною та картушем з пальмового гілля; у щитку – літери «П. Г. К.» («печать городово коломацька») [4, 319 зв.].

Новіший варіант, виявлений на рапортах Коломацького сотенного правління від 1762 р., має дещо складнішу символіку. У полі печатки круглої форми – фігурний (німецький) щиток, увінчаний трилисником (або трьома стилізованими перами) та обрамлений елементами намета; у щитку – хрест, поставлений на півмісяці й супроводжуваний угорі та внизу (в кутах щитка) чотирма зірками. Довкола герба – абрєвіатура: «П. М. К.» («печать міська коломацька») [7, 114 зв., 135 зв., 455 зв.].

5. *Краснопілля*. Так само два варіанти печатки ратуші Краснопілля виявлено в фонді Сумського козацького полку. Зокрема, печатка 1733 р. має восьмикутну форму, в її полі – хрест, поставлений на оберненому рогами донизу півмісяці, під яким восьмикутна зірка; обабіч хреста – літери «П. К.» («печать краснопільська»). За способом оформлення герба виготовлення цієї печатки може бути датоване ще кінцем XVII – першою чвертю XVIII ст. [1, 4 зв.].

Новіша печатка – 1744-1752 рр., так само восьмикутної форми, – має дещо іншу (хоча й подібну за типом «козацьким» сюжетом) символіку: у її полі – іспанський щиток, увінчаний нашоломником з трьох страусових пер; у щитку – хрест із сяйвом, поставлений на оберненому рогами догори півмісяці; обабіч щитка – дві восьмикутні зірки й абрєвіатура «П. Р. Г. К.» («печать ратуші городової краснопільської») [2, 38; 3, 18 зв.].

6. *Липці*. Близько десятка примірників печатки Липецького сотенного правління виявлено на документах, датованих 1740-1742 рр. Печатка має овальну форму, в її полі – картуш з пальмового гілля, увінчаний короною, обабіч якої дві п'ятикутні зірки; у картуші – кінь, що біжить у правий геральдичний бік. Досить цікавою є вміщена на печатці абрєвіатура: «С. Л. В. АТ. П.», яку можна розшифрувати як «сотні липецької військового атамана печать» [11, 57 зв.; 12, 69 зв., 79 зв., 95 зв., 110 зв.; 13, 77 зв., 97 зв.; 14, 28 зв.].

Прикметно, що печатка Липецької сотні фігурує на документах, засвідчених тогочасним місцевим сотенним писарем Йовом Донцем. Водночас на окремих паперах, засвідчених тим же писарем, виступає його особиста печатка з такою символікою: в овальному щитку з короною – кроква, увінчана трілисником; довкола – абрєвіатура «И. Ф. Д.» (ініціали писаря) [16, 33 зв.].

7. *Нова Водолага*. Єдиний примірник печатки цього містечка, датований 1748 р., було виявлено на документі, засвідченому місцевим городовим отаманом Омеляном Лобасом. Печатка (значно пошкоджена) має восьмикутну форму, в її полі – французький щиток, увінчаний трьома страусовими перами, над якими корона; обабіч нашоломника – дві трояндові квітки; у щитку – два перехрещені мечі, обернені вістрями донизу. Довкола герба – абрєвіатура: «М. Н. В. П.» («міста Нової Водологи печать») [15, 32 зв.].

8. *Печеніги*. Єдиний примірник печатки цього містечка Ізюмського полку виявлено на рапорті місцевої «сотенної ратуші», датованому 1764 р. У полі цієї восьмикутної печатки – французький щиток з наметом і нашоломником (який можна атрибутувати як стилізовану корону або квітку); у щитку типово «козацький» символ – хрест із сьйвом, обабіч якого два півмісяці, обернені рогами до країв щитка; над гербом – літери «П. Г.» («печать городского...»), далі абрєвіатура не прочитується [8, 36 зв.].

9. *Рублівка*. Кілька примірників печатки цього сотенного містечка виявлено на рапортах Рублівського сотенного правління 1746 – 1762 рр. Як і попередні печатки, вона має восьмикутну форму; в її полі – серце, увінчане хрестом із сьйвом і пробите навхрест двома стрілами, оберненими вістрями донизу (композиція, надзвичайно характерна для геральдики Лівобережної Гетьманщини XVIII ст., причому як земельної, так і родової). Поряд із гербом – абрєвіатура «П. Г. Р.» («печать городского рублівська») [5, 25 зв.; 7, 149 зв., 162 зв., 164 зв., 233 зв., 264 зв.].

Джерела

1. ЦДІА України у м. Києві. – Ф. 380. – Оп. 2. – Спр. 8.
2. ЦДІА України у м. Києві. – Ф. 380. – Оп. 2. – Спр. 29.
3. ЦДІА України у м. Києві. – Ф. 380. – Оп. 2. – Спр. 39.
4. ЦДІА України у м. Києві. – Ф. 1721. – Оп. 1. – Спр. 21.
5. ЦДІА України у м. Києві. – Ф. 1721. – Оп. 1. – Спр. 39.
6. ЦДІА України у м. Києві. – Ф. 1721. – Оп. 1. – Спр. 44.
7. ЦДІА України у м. Києві. – Ф. 1721. – Оп. 1. – Спр. 91.
8. ЦДІА України у м. Києві. – Ф. 1722. – Оп. 1. – Спр. 46.
9. ЦДІА України у м. Києві. – Ф. 1722. – Оп. 1. – Спр. 48.
10. ЦДІА України у м. Києві. – Ф. 1722. – Оп. 1. – Спр. 52.
11. ЦДІА України у м. Києві. – Ф. 1725. – Оп. 1. – Спр. 112.
12. ЦДІА України у м. Києві. – Ф. 1725. – Оп. 1. – Спр. 125.
13. ЦДІА України у м. Києві. – Ф. 1725. – Оп. 1. – Спр. 146.
14. ЦДІА України у м. Києві. – Ф. 1725. – Оп. 1. – Спр. 149.
15. ЦДІА України у м. Києві. – Ф. 1725. – Оп. 1. – Спр. 213.
16. ЦДІА України у м. Києві. – Ф. 1725. – Оп. 1. – Спр. 218.
17. ЦДІА України у м. Києві. – Ф. 1725. – Оп. 1. – Спр. 692.

18. ЦДІА України у м. Києві. – Ф. 1725. – Оп. 1. – Спр. 693.

19. ЦДІА України у м. Києві. – Ф. 1725. – Оп. 1. – Спр. 694.

Євгенія Карацюба (Київ), заступник директора Музею
гетьманства з питань наукової роботи

Колекція Скоропадських поповнилася

Колекція родини Скоропадських в Музеї гетьманства поповнилася новими документами і матеріалами. Восени 2009 р. до Музею потрапила частина колекції (21 одиниця), розсекречених Службою Зовнішньої Розвідки України відповідно до Указу Президента України «Про розсекречення, оприлюднення та вивчення архівних документів, пов'язаних з українським визвольним рухом, політичними репресіями та голодоморами в Україні». Галузевим державним архівом Служби зовнішньої розвідки України виявлено і опрацьовано архівні документи канцелярії Гетьманської Управи Союзу Гетьманців Державників Павла Скоропадського. Згадані документи потрапили до МДБ СРСР після капітуляції Німеччини, а в 1946–1947 роках їх передали до МДБ УРСР. Частина матеріалів – це листування П.Скоропадського з сином Данилом. Епістолярії ілюструють відносини між Гетьманом і Гетьманичем як двома політиками, а також – між батьком і сином. Данило Скоропадський, який, вирішуючи справи Союзу Гетьманців Державників, шукаючи партнерів для фінансування організації, українських видань, які передавали ідеї і переконання Гетьманців, а також політичних партерів для підтримки Союзу, подорожував Канадою і США, Бельгією, Великобританією, постійно інформував батька про стан подій, паралельно описуючи події світового політикуму, Старого і Нового світу. П.Скоропадський, інструктував сина і давав вказівки, як вчинити краще в тому чи іншому випадку, на що звернути увагу в першу чергу. Це стосується порад Гетьмана як керівника, який готує собі наступника, починаючи від змісту виступів Гетьманича і до правил дотримання самобезпеки, так і особистого плану – де краще зупинитися, як швидше виготовити закордонний паспорт тощо. Листи батька до сина наповнені турботою, а сина до батька – пошаною і глибокою повагою.

А також цікаві листи від інших членів родини. Це, насамперед, лист від матері Олександри Скоропадської до Данила. Дуже багато уваги приділяється мамою здоров'ю сина; вона повідомляє, що відремонтували його кімнату.

Цікаві листи старшої сестри Данила Єлизавети. Відчувається, що Гетьманівна дуже тісно задіяна в Гетьманському русі, вона займається перепискою з Гетьманськими організаціями, підбирає книги для брата, а також у своїх листах повідомляє про життя родини в Німеччині.

Крім листів Музей також отримав кілька фото та запрошень про перебування Гетьманича Данила в США і Канаді в 1937–1938 роках.

Подаємо перелік отриманих документів:

1. Лист Гетьмана Павла Скоропадського до сина Данила. Ванзей 12.02.1939 р. Папір, друк, рукопис. 209 x 299 мм. Лист надрукований на